

Huszár László

A speciális képzési formák helye, szerepe a büntetés-végrehajtásban*

Azok a speciális képzések, amelyekről beszélni fogok, jelenleg csak részben kapcsolódnak a büntetés-végrehajtás személyi állományának képzési rendszeréhez, remélem azonban, hogy a későbbiekben annak szerves részévé válnak.

Alapvetően három speciális képzés alakult ki a büntetés-végrehajtási szervezetnél az elmúlt két évben. Az egyik a mediátorképzés, amely külső előadóktól, illetve külső források meglététől függ. A másik kettő „saját fejlesztés” eredményeként valósult meg: a Bv-KIT jellegét tekintve túsztárgyaló, illetve incidenstárgyaló tanfolyam, az SHRT-képzés pedig extrém stresszhelyzetekben járul hozzá ahhoz, hogy a kollegák sikeresen tudják kezelni azokat. Ezeknek a képzéseknek a kifejlesztésére a „Felelősen, felkészülten” program „Európai színvonalú személyzet” című alprogramjának intézkedései adtak keretet és lehetőséget.

Miután ezek a képzések még nem kapcsolódnak a büntetés-végrehajtási szervezet azon intézményeihez, amelyek fő profilban képeznek (mint a Bv. Oktatási Központ vagy a Rendőrtiszti Főiskola Bv. Tanszéke), jelen pillanatban, talán kicsit szokatlan módon, az országos parancsnokság Stratégiai Elemzési és Tervezési Főosztálya – több főosztállal és bv. intézettel együttműködve – végzi szervezésüket.

Először az SHRT-képzésről szólnék néhány szót. Ennek az képzésnek az a legfontosabb szerepe, hogy a képzendő állomány gyakorlati tapasztalatokat szerezzon a magas rizikójú és a szokásosnál intenzívebb stresszt kiváltó szolgálati helyzetekről és azok megoldásáról.

Az a tapasztalat, hogy ilyen helyzetben az emberek módosult tudatállapotba kerülnek, és nagyon nagy valószínűséggel nem tudnak úgy reagálni, mint ahogy azt a normál képzés során megtanulták.

Itt visszautalok az OKJ-s képzés vizsgaszituációjára, ahol azt lehetett tapasztalni vizsgáztatóként, hogy viszonylag egyszerű műveleteket, mint például milyen sorrendben kell a könnygázciszogó palack tokját és a bilincstokot feltenni az övre, a vizsgahelyzet okozta stressz egyes hallgatók számára nehéz feladattá teszi. Az SHRT-képzés azt célozza, hogy mesterségesen ilyen, vagy ennél még sokkal erősebb stresszhelyzetbe hozzuk a hallgatókat, és a megfelelő reakciókat

* Az előadás a Magyar Börtönügyi Társaság és a büntetés-végrehajtási szervezet által rendezett, a Kriminálempo 2010 szakkiallítás és konferencia keretében 2010. november 23-án megtartott szakmai tanácskozáson hangzott el.

ilyen helyzetekben gyakoroltassuk be. Az a lényeg, hogy a kollégák meg tudják őrizni a gondolkodásra, a döntéshozatalra és a cselekvésre való készségüket az erőteljes pszichés nyomás alatt is.

A büntetés-végrehajtás keretei között ilyen helyzet lehet egy túsul ejtett személy kiszabadítása esetén kialakuló tűzharc, löfegyverhasználat, ahol vissza is lönek, a fogolyzendülés, a fogvatartott öngyilkossága. A súlyos sérülés, a halál látványára – börtönkörnyezetben talán ez a leggyakoribb – a legkevésbé gondolunk mint stresszhelyzetre, de amikor egy zárkába belépünk, és ott a nagy mennyiségű vérrel, a vér szagával, netán egy haldokló ember látványával szembesülünk, akkor ez abszolút extrém szituációként tud működni.

Természetesen a büntetés-végrehajtás önmagában nem, a mi kis csapatunk pedig még annyira sem lett volna képes, hogy ezeket a képzési metodikákat önmagában kifejlessze, ezért számos külföldi, a büntetés-végrehajtás tevékenységéhez közel álló, vagy attól távol lévő testülettől vettünk át kiképzési, képzési módszereket.

Ezen a téren, személy szerint, elég sokat tanultam az ellenséges környezetre felkészítő kiképzések alkalmával, amelyek iraki vezénylesemhez kapcsolódtak. Merítettünk a különböző rendészeti és polgári válságkezelési szervezetek, többek között az ENSZ és az Európai Unió extrém stresszhelyzet-kezelő képzéseiből, illetve bizonyos elemeket átvettünk – ami ezekből ismert, és átvehető – egyes speciális katonai alakulatok képzéseiből is. Természetesen ez nem azt jelenti, hogy mi speciális katonákat képeznénk (ez nyilván nem célja egy ilyen jellegű képzésnek), hanem azt, hogy miképpen lehet ilyen módszerrel elérni viszonylag biztonságosan, relatíve nagy lélektani nyomást, amely a képzés résztvevőiben végső soron fejlesztő hatás fejt ki.

A képzés során az önkéntesség, a fokozatosság, valamint az átlagosnál nagyobb fizikai és pszichikai megterhelés tekinthető a három fontos alapelvnek.

Egyrészt a hallgatók önkéntesen, a parancsnokuk javaslatával jelentkeznek erre a képzésre, másrészt pedig a képzés alatt, minden pillanatban lehet azt jelezni, hogy a résztvevő nem tudja az adott gyakorlatot folytatni. A jelszó az, hogy „Elég” – egymás után háromszor ismételve –, és mi azonnal felfüggesztjük az éppen aktuális tevékenységet. A hallgatóknak elmondjuk, hogy a személyes biztonságuk szempontjából „vészhelyzetnek” érzett szituációban vagy közölkék azt, hogy „Elég, elég, elég”, vagy, ha netán olyan helyzetben vannak, hogy ezt nem tudják kimondani, akkor kopogják le.

A fokozatosság elvét oly módon valósítjuk meg, hogy a négy és fél napos képzés első napján a résztvevőknek még viszonylag könnyebben teljesíthető, „barátságosabb”, feladatokat kell teljesíteniük, a második és a harmadik napon a feladatok egyre nehezebbé, differenciáltabbakká válnak, míg a negyedik nap vé-

gére egy komplex, fogolyzandulást szimuláló gyakorlatnál már az összes tanult elemeket együttesen is alkalmazzuk.

Nagyon fontos, hogy a képzés – amennyire ez egy gyakorlat keretei között megvalósítható – életszerű legyen, természetesen a hallgatók biztonsága itt is elsődleges.

Fontos szempont, hogy a képzés milyen méretű lehet. Ezt a képzést csak nagyon kis csoportokban lehet végezni. Egy turnusban – két ilyen turnus ment le az SHRT vonatkozásában – négyszer négyfős teamek dolgoznak, ez az a csoportméret, amely lehetővé teszi, hogy rövid idő alatt kialakulhasson az egymásra utaltság érzése, illetve létrejöhessen a teammunka. Minden egyes csoporthoz tartozik egy kiképző. Általános tapasztalat, hogy egy 16, esetleg 20 főnél nagyobb lépszámú csoport esetében egy ilyen intenzív képzés már nem tekinthető át.

Csak néhány programelemet sorolok fel a gyakorlatok sorából.

A „sebesült kolléga mentése” egy igen hatékony csapatépítő elem rögtön a képzés elején. A gyakorlat végzése során meg lehet azt tapasztalni, hogy milyen nehéz felemelni a földről egy magatehetetlen embert, hogy milyen nehéz felállítani, és menni vele – menni azután is, hogy azt gondolná az ember: már egy lépést sem bír megtenni. Mindehhez olyan kerettörténet tartozik, amelyben azzal lehet szembesülni, hogy ez a szituáció előfordulhat munkánk során.

Néhány további programelem: váratlan terrortámadás, menekítés rajtaütésből, rádiókommunikáció gyakorlása – az utóbbiról az ember nem is gondolná, hogy mennyire stressznövelő, ha a kommunikációt különböző akadályok, például hanghatások nehezítik –, fogolyzandulás kezelése, tűzhelyzet-túlélés.

A tűzhelyzet túlélését célzó gyakorlat részben kötődik a másik képzésünkhöz, a tűsz- vagy incidenstárgyaló képzéshez. Ez azért nagyon lényeges programelem, mert a legsúlyosabb extrém stressz, ami érheti az embert – még a tűzharcnál is súlyosabb –, a fogságba esés pillanata. Nagyon fontosnak tartom, hogy a program tematikájában, az elméleti ismertek között szerepel az, hogy ilyen esetekben poszttraumás stressz szindrómáról beszélünk. Aki ilyen helyzetbe kerül, még ha túl is éli, nagy valószínűséggel a tűzhelyzet negatív következményeitől, a poszttraumás stressz szindrómától fog szenvedni, így tisztában kell lennünk azzal, hogy mit lehet tenni és ezt a betegséget hogyan lehet kezelni.

Kérdőív segítségével kérdeztük meg a hallgatókat, hogy a képzés különböző elemeivel mennyire voltak elégedettek. Az első SHRT-képzésnél az átlagosztályzatuk 4,3 volt, amely név nélkül kitöltendő kérdőív esetében eléggé jó eredmény. Azt gondolom, hogy a másodlagos eredményként elkönnyvelhetjük azt is, hogy a képzetteknek a szakmai önbecsülése és szakmai motivációja jelentős mértékben nőtt. A képzés végére úgy éreztem, hogy ezek a kollegák – képlete-

sen szólva – egy „Szuronyt szegezze! Roham!” jelszóra bárhová elmentek volna a büntetés-végrehajtásért, ami nagyon fontos fokmérő.

Egy kutatás szerint az ilyen jellegű képzések 30%-kal növelik az extrém stresszhelyzetbe kerülők túlélési esélyét.

Biztos vagyok benne, hogy a SHRT-képzés nagymértékben növelte annak a valószínűségét is, hogy a képzésen átesett kollegák ilyen és hasonló helyzetekben jobban fognak tudni dönteni, jobban meg tudják őrizni a reakcióképességüket.

A résztvevők az extrém stresszhelyzet kezelésén túl számos új ismeretet szereztek különféle szakmai témákban – mint például a tárgyalástechnika, egyes taktikai elemek véghezvitele, az elsősegély-nyújtás és a rádiókommunikáció.

A magam részéről azt is eredménynek tartom, hogy ez a képzés valószínűleg a rendészet és rendvédelem történetének egyik legolcsóbb képzése volt, igen puritán körülmények között zajlott le. A képzésnek az Állampusztai Országos Bv. Intézet adott otthont, az intézet vezetésének és egész személyi állományának nagyon sokat köszönhetünk, mert igazán támogatóan és nagyon szakszerűen segítették a képzést.

Reményeim szerint ez az SHRT-képzés vagy ebben, vagy valamennyire módosult formában, de az alapelveit megtartva tovább tud majd élni.

A másik képzésünk a Büntetés-végrehajtási Krízis Incidens Tárgyaló tanfolyam (Bv-KIT) volt. Ennek is érdemes tisztázni az elméleti hátterét, a szakmai forrásait.

E témában alapvető klasszikusoknak az amerikai rendőrségi túsztárgyalás 60-as, 70-es években kialakult alapfogásait tekintik. A börtönbeli túsztárgyalás vonatkozásában a skót büntetés-végrehajtás az, amely – nem utolsó sorban a saját hibájából –, hatalmas tapasztalatokat halmozott fel a 90-es években.

Az elkövetői profilok vonatkozásában egy holland börtön protokollját használtuk mint háttéranyagot, s miután módunk volt arra, hogy egy, az Európai Unió által finanszírozott 4x1 hetes, Romániában megrendezett nemzetközi büntetés-végrehajtási túsztárgyaló képzésen vegyünk részt mint kiképzők, ennek az eredményeit is felhasználtuk. Amennyire lehetőségünk volt rá, figyelembe vettük a magyar rendőrség gyakorlatát is.

Képzésünk nevében nem véletlenül nem szerepel a „túsztárgyaló” szó. A tanfolyam tárgya azért nem egyértelműen a túsztárgyalás, mert egyrészt a büntetés-végrehajtásnak korlátozott szerepe lehet egy túszhelyzet mint terrorcselekmény kezelésében, másrészt nem tudhatjuk, hogy – ha kialakul egy ilyen helyzet – meddig kell saját erőből intézni a rendkívüli esemény felszámolását, vagy azt, amire éppen lehetőség adódik, illetve melyik lesz az a pillanat, amikor az intézkedést át kell adnunk a rendőrségnek. Ugyanakkor a zárkatorlaszolás, a fogolyzandulás, az öngyilkossággal való fenyegetés egyes esetei, mint például a tetőre, kéményre mászás is ugyanolyan vagy nagyon hasonló tárgyalási technikákat igényel, mint a túsztárgyalás.

A szakmai alapelvek nagyon röviden a következők: az a cél, hogy az elkövető feladja úgy az akcióját, hogy cserében semmit nem kap, amit amúgy legális eszközökkel ne érhetne el. A módszer lényege a kifárasztás: a magas elvárás, magas hatalom pozíciójából a nulla elvárás és nulla hatalom pozíciójába „letárgyalni” a fogvatartottat, hogy közben ez az ő számára a legkevésbé legyen érezhető, átélhető.

Az az alapelv ezekben a helyzetekben, hogy a tárgyaló független legyen, olyan személy, aki nem ismeri közvetlenül a fogvatartottat. Lényeges, hogy a tárgyaló nem dönt. Az elkövető csak a tárgyalóval tárgyalhat, ami azzal jár, hogy a tárgyaló és a beavatkozó csoportot különválasztva kell kezelni. Talán nálunk szokatlan, hogy ezt mondom, de fontos, hogy a tárgyaló ne pszichológus legyen, de nem azért, mert a pszichológusok felkészületlenek. A pszichológusok felkészültek a kommunikációra, viszont speciálisan ebben a helyzetben – a tapasztalatok szerint – a szakmai hátterük több kárt okoz, mint amennyi hasznot hajt.

A tárgyaló tehát nem jó, ha pszichológus, ugyanakkor kell lennie pszichológusnak a teamben. Az is lényeges, talán a leglényegesebb, hogy az elkövető ne egy emberrel, ne egy tárgyalóval, hanem egy teammel, egy begyakorolt csapattal kerüljön szembe, amely előre kidolgozott módszertan szerint dolgozik. A team tagjai felváltva kommunikálhatnak az elkövetővel, a tárgyaló személye a helyzetek jellegétől függhet, illetve a több tárgyaló alkalmazása a kifárasztás céljából is történhet. Lényeges tapasztalat, hogy hosszú távon a szervezettel szemben nem nagyon van esélye az elkövetőnek.

A Bv-KIT képzésből eddig két turnus ment le, egy turnuson belül kétszer 6 fős tárgyaló csoportot képeztünk ki.

A tárgyaló csoportokat eddig még nem specializáltuk szerepek, mondjuk tárgyalócsoport-parancsnok vagy tárgyalócsoport-vezető és a többi feladat szerint. Az első alkalommal végeztünk egy egynapos kiválasztást, és szelektáltuk a nagyszámú jelentkezőt, a második alkalommal ettől már eltekinttünk. Ugyanúgy, mint a másik képzésünknel, itt is nagyon fontos volt, hogy életszerű legyen a képzés, illetve próbáltuk megőrizni, hangsúlyozni a börtönspecifikus jellegét.

A Bv-KIT tanfolyam során a Fővárosi Bv. Intézet II. objektumának 6. emeletére voltak bezárva három és fél napra a hallgatók. Itt is nagyon hosszú volt a munkanap, 13-14 órás volt a program, ebben is, ha nem is olyan mértékben, mint az SHRT-képzésben, elég komoly fizikai megterhelésnek voltak kitéve a résztvevők. Reggel ½ 7-kor kezdtük a napot a Margit szigeten futással, ebben a képzésben is komoly szerepe volt az olyan elemeknek mint az alvásmegvonás. A második nap végére már mindenki annyira álmos volt, hogy a legegyszerűbb feladatok is sokkal nehezebben mentek, mint egyébként.

Végezetül engedjék meg, hogy néhány szót szóljak a továbblépés lehetőségeiről! Mind a két képzés vonatkozásában a legfontosabb az lenne, hogy a büntetés-végrehajtási szervezet megtalálja ezeknek és a hasonló képzéseknek helyét az oktatási rendszerében, szeretnénk azt is, hogy ezek a képzések akkreditálhatók legyenek. Nem tűnik lehetetlennek, hogy az ügynek lehet adni egy nemzetközi dimenziót is, hogy ha találunk olyan partnerországokat, amelyek ilyen, vagy ehhez hasonló képzéseket is folytatnak. Nagyon távoli céljaink között szerepelhet az, ha csak nem tudunk valamilyen egészen különleges nemzetközi forrást találni, hogy egy ilyen, speciális képzéseket összefogó képzési-módszertani központot hozzunk létre.